

İKİLEMELER, DEYİMLER VE ATASÖZLERİ

İkilemeler

- ❖ Anlamı güçlendirmek ya da anlatımı güzelleştirmek için, araların-
da çeşitli anlam ilgileri bulunan iki sözcüğün birlikte kullanılması-
na **ikileme** denir.
- ❖ İkilemeler yineleme ya da tekrar grubu olarak da isimlendirilir.

İkilemeler şu şekillerde oluşturulur:

- ➔ güzel güzel, ağır ağır, iri iri...
- ➔ eş dost, toz toprak, kılık kıyafet...
- ➔ az çok, er geç, bata çıka...
- ➔ eski püskü, eğri büğrü, çer çöp...
- ➔ ıvır zıvır, eften püften, mırın kırın...
- ➔ çat pat, şırl şırl, patır kütür...
- ➔ suyunun suyu, güzeller güzeli, hocaların hocası...
- ➔ kana kan, kol kola, günden güne...
- ➔ kitap mitap, şaka maka, para mara...
- ➔ güzel mi güzel, eski mi eski, hızlı mı hızlı...
- ➔ mutlaka ama mutlaka, konuştu da konuştu...
- ➔ yirmi otuz (yıl), üç beş (kişi), üçer üçer (vermek)...

NOT

İkilemeler ayrı yazılır. Ancak **hırgür, gırgır, paspas, altüst, birdenbire, gitgide, birbiri...** gibi sözcükler ikileme olmak-
tan çıkıp kalıplaştığı için bitişik yazılır.

ÖRNEK

Aşağıdaki cümlelerde yer alan ikilemelerden hangisi oluşu-
mu bakımından ötekilerden **farklıdır**?

- A) Gizlimiz saklımız yok bizim, her işimiz şeffaftır.
- B) Biz de az buçuk bu konuda söz sahibiyiz, değil mi?
- C) İş yerinde kılık kıyafetine çok dikkat ederdi.
- D) Verdiğim görevi yarım yamalak yapmış.
- E) Düşüne ne kadar hısım akraba varsa çağırılmış.

Deyimler

- ❖ Bir olayı, bir durumu, bir kavramı daha etkileyici anlatmak için en
az iki sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşan ve çoğu zaman ger-
çek anlamdan uzaklaşıp kendine özgü anlam kazanan kelime
gruplarına **deyim** denir.

Deyimlerin Özellikleri

**Deyimler; mastar, sözcük grubu ya da cümle şeklinde
bulunabilir.**

Mastar

➔ kulak kabartmak	➔ taşı gedğine koymak
➔ akıntıya kürek çekmek	➔ gümeye gitmek
➔ çam devirmek	➔ gemi aزیya almak

Sözcük Grubu

➔ suya sabuna dokunmadan	➔ eli kulağında
➔ gel zaman git zaman	➔ kaşla göz arasında
➔ ateş pahası	➔ çantada keklik

Cümle

➔ Buyurun cenaze namazına.	➔ Geçti Bor'un pazarı, sür
eşğini Niğde'ye.
➔ Yel üfürdü, sel götürdü.	➔ Ununu elemiş, eleğini asmış.
➔ Zürefanın düşkünü, beyaz
giyer kış günü.	➔ İncir çekirdeğini doldurmaz.

Deyimler kalıplaşmış sözlerdir. Eş anlamlıları ile dahi değiştirilemez, söz dizimi bozulamaz

- Bıçak kemiğe dayanmak (.....)
- Bıçak kemiğe saplanmak (.....)
- Ayıkla pirincin taşını (.....)
- Pirincin taşını ayıkla (.....)

Deyimler şahsa ve zamana göre çekimlenebilir.

- kulak vermek; kulak verin, kulak verdim
- diş bilemek; diş biliyor, diş biledim

Deyimler genellikle mecaz anlamlıdır.

- burnu büyümek
- saçını süpürge etmek

Bazı deyimlerin anlamları birbirine yakın veya karşıt olabilir.

- kılı kırk yarmak $\Rightarrow$ ince eleyip sık dokumak
- gözü yememek $\times$ gözü kesmek

Bazı deyimler bir öyküye ya da olaya dayalı olarak kalıplaşmıştır.

- Baklayı ağzından çıkarmak
- Buyurun cenaze namazına

Bazı deyimler töreleri, inanışları, duaları, bedduaları belirtir.

- Beşik kertmesi
- Allah kolaylık versin

NOT

“Aşağıdaki cümlelerin hangisinde deyim, açıklamasıyla birlikte verilmiştir?” tarzındaki sorulara cevap ararken deyimden doğru anlamdaşı olan sözler aramalıyız. Deyimin bildirdiği işin sebebi, amacı veya sonucu onun açıklaması değildir.

Atasözleri

- Uzun gözlem ve deneyimler sonucu oluşmuş, kim tarafından söylendiği belli olmayan, bilgi ve öğüt veren kalıplaşmış söz öbeklerine **atasözü** denir.

Atasözleri kalıplaşmış sözlerdir. Eş anlamlıları ile dahi değiştirilemez, söz dizimi bozulamaz.

- Derdini söylemeyen derman bulamaz.
- Derdini söylemeyen ilaç bulamaz.

Atasözleri genellikle mecaz anlamlıdır.

- Terzi kendi söküğünü dikemez.
- Ağılda oğlak doğsa ovada otu biter.

Atasözlerinin bazıları aynı veya yakın anlamlıdır.

- Mum dibine ışık vermez. $\Rightarrow$ Terzi kendi söküğünü dikemez.
- Öfkeyle kalkan zararlar oturur. $\Rightarrow$ Keskin sirke küpüne zarar verir.

Atasözlerinin bazıları zıt anlamlıdır.

- Fazla mal göz çıkarmaz. $\times$ Azıcık aşım, kaygısız başım.
- İyilik eden iyilik bulur. $\times$ İyilikten maraz doğar.

Doğa olaylarının gündelik yaşam üzerindeki etkisini bildiren atasözleri vardır.

- Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.

Töre ve gelenekleri bildiren atasözleri vardır.

- Kız beşikte, çeyiz sandıkta.

Kimi inanışları bildiren atasözleri vardır.

- Akacak kan damarda durmaz.

Özdeyişler (Vecizeler)

- ❗ Bir düşünceyi kısa ve özlü bir şekilde anlatan, bir veya birkaç cümleden oluşan sözler **özdeyiş (vecize)** denir. Özdeyişlerin atasözlerinden farkı söyleyeninin ya da yazarının belli olmasıdır.

Cemil Meriç

- Aydınların aydınlatamadığı halkı soytarılar aldatır.

Mevlâna

- Ne kadar bilirsen bil, söylediklerin karşındakinin anlayabileceği kadardır.